

Değini Notes

ANADOLU'DA ERKEN DÖNEM FİLM DAĞITIMINA DAİR BİR BELGE: İZMİR'DE SİNEMA

Aydın Çam
Çiğdem Aksu Çam

Öz

Bu çalışmanın amacı, İzmir Fransız Sendikal Odası tarafından muhtemelen 1912'nin sonlarında hazırlanan ve 25 Ocak 1913'te *Ciné=Journal – Organe Hebdomadaire de l'Industrie Cinématographique* dergisinde yayımlanan *Le Cinéma à Smyrne (İzmir'de Sinema)* başlıklı bir bülteni tartışmaya açmaktır. Bu bülten, 1913'te İzmir'de ve banliyölerinde bulunan sinema mekânlarını ve bu mekânlarda gerçekleşen gösterimlerin hacmini belgelemekle beraber, İzmir'in merkezinde olduğu ve hem Ege hem de Akdeniz kıyılarında, Adana'ya kadar uzanan bir dağıtım bölgesini belgelemesi bakımından da önemlidir. Üstelik, bu bültene ulaşma biçimimiz bir yandan dijital arşivlerin olanaklarını gösterirken, diğer yandan ulusal sinema tarihimize dair kaynakların ne kadar geniş bir alana dağılmış olabileceğine dair güncel bir örnek de olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir'in sinema tarihi, Anadolu'da erken dönem sinema tarihi, film dağıtım ve gösterim tarihi, dijital arşivler

Geliş Tarihi | Received: 02.09.2022 • Kabul Tarihi | Accepted: 24.09.2022

10 Ekim 2022 Tarihinde Online Olarak Yayınlanmıştır.

Aydın Çam, Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4168-3093> • E-Posta: aydinaksu@gmail.com

Çiğdem Aksu Çam, Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6328-1290> • E-Posta: cigdemaksu@gmail.com

A DOCUMENT ON EARLY FILM DISTRIBUTION IN ANATOLIA: CINEMA IN SMYRNA)

Abstract

This article discusses *Le cinéma à Smyrne* (Cinema in Smyrna), a bulletin prepared by the French Syndical Chamber of Smyrna, probably in late 1912, and published in *Ciné-journal: Organe hebdomadaire de l'industrie cinématographique* on 25 January 1913. This bulletin is important not only because it documents the cinema venues in Smyrna and its suburbs in 1913 and the market volume of the screenings organized in these venues, but also because it documents a distribution region centered in Smyrna and extending across both the Aegean and Mediterranean coasts, as far as Adana. Moreover, the way in which we have access to this bulletin not only demonstrates the possibilities of digital archives, but also serves as living proof of how widely dispersed the sources of national cinema history can be.

Keywords: cinema history of Smyrna, the history of early cinema in Anatolia, the history of film distribution and exhibition, digital archives

Sinema tarihimizi araştırırken, özellikle de üretim, dağıtım ve gösterim pratikleri bağlamında çalışırken sıklıkla merkezi, bölgesel ya da yerel arşivlere başvuruyoruz. Ne var ki güçlü bir arşiv(cilik) geleneğimizin olmayışı hepimizi zorluyor. Farklı yöntemlerle, örneğin sözlü tarih çalışmalarıyla, yakın dönemle ilgili sorunları aşabiliyoruz ama kronolojik olarak geriye gidip sözlü tanıklığın sınırlarının dışına çıktıkça, örneğin erken dönem sinema tarihimize odaklandığımızda, bilgi/belge yokluğunu fazlasıyla hissediyoruz. Halihazırda Balkan Savaşlarıyla başlayan (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), Ulusal Kurtuluş Savaşı (1919-1922) ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle devam eden dönemi kapsayan arşiv çalışmalarının çok daha çetrefilli meseleleri var. Sinemanın yükselişiyle kesişen bu dönemi araştırmak için sadece ulusal arşivlere bakmak da yetmiyor; çok daha geniş, hatta neredeyse küresel ölçekteki taramalara ihtiyaç duyuyoruz. İşte bu tablodaki karanlığı ulusal ve uluslararası arşivlerin dijitalleşmesi ve kolay ulaşılabilir hale gelmesi her geçen gün daha fazla aydınlatıyor.

Wisconsin-Madison Üniversitesi'nden Eric Hoyt'un yönetimindeki bir dijital arşiv, son dönemdeki çalışmalarıyla ulusal sinema tarihimize dair bazı kaynaklara da yer vermeye başladı. *The Media History Digital Library* (<https://mediahistoryproject.org/>), sinemanın özellikle erken dönemine ait milyonlarca sayfalık kitap ve dergiyi barındırıyor. Bu arşiv herkese açık ve *lantern (fener)* isimli bir arama motoruyla taranabiliyor. Üstelik arşiv, *Internet Archive* (<https://archive.org/>) gibi farklı organizasyonlarla işbirliği yaparak koleksiyonunu genişletmeye de devam ediyor. Pek çok araştırmacı gibi biz de Adana ve Çukurova sinemaları başta olmak üzere, sinema tarihimizle ilgili konularda, farklı anahtar kelimelerle bu arşivi düzenli olarak tarıyoruz. Sayısal arşivleri düzenli olarak taramakta fayda var çünkü yeni bir belgenin ne zaman ekleneceği pek belli olmuyor. Nitekim biz de, *Media History Digital Library*'de 2022 yılı Temmuz ayında "Adana" anahtar kelimesiyle yaptığımız tarama sırasında, neredeyse aynı günlerde, tam olarak 18 Temmuz 2022'de arşive eklenmiş yeni bir belgeyle, Ocak 1913'te yayımlanmış bir sinema dergisindeki bültenle karşılaştık. Daha ilk bakışta bu bültenin, sinema tarihimizde çok özgün bir yeri olabileceğini düşündük. Çünkü bültende sadece bir şehrin, yani İzmir'in değil, geniş bir bölgenin film gösterim ve dağıtım ekonomisi irdeleniyor ve sinema tarihinin ilk yıllarında Anadolu'daki sinemaların –özellikle sinema ekonomisinin– gelişimine dair önemli ipuçlarına yer veriliyor.

Le Cinéma a Smyrne (İzmir'de Sinema) başlıklı bu bülten, Fransız sinema dergisi *Ciné=Journal*'ın 25 Ocak 1913'te yayımlanan nüshasında yer alıyor. İzmir Fransız Sendikal Odası (*la Chambre Syndicale Française de Smyrne*) tarafından hazırlanan bülten, yayımlandığı dönemde İzmir'de görev yapan Amerikan Konsolosu George Horton (1859–1942) tarafından da ayrıca raporlaştırılmış ve kendisine referans verilerek Amerikan sinema dergilerinde yayımlanmış¹. Horton'un *The Moving Picture Business*'ta da (1913, 31 Mayıs) yer verilen raporunda tüm bu yayınlara kaynaklık eden bülteninin Kasım 1912'de hazırlandığı aktarılıyor ki bu da, bültende yer verilen İzmir sinemalarının tarihini 1905'e kadar önceliyor.

Bültende İzmir'in merkezinde, Rıhtım bölgesinde yer alan sinemaların isimlerine yer verilmekte; bu sinemalarda haftalık gösterilen film miktarı ve bu filmlerin hangi yollarla temin edildiği belirtilmekte; daha çok ikinci ayak filmleri gösteren banliyö sinemalarına değinilmekte ve İzmir'in merkezinde olduğu, Ege ve Akdeniz kıyılarında yoğunlaşan ve Adana'ya kadar uzanan bir dağıtım bölgesi tanımlanmakta. Bültenin bu bölümünden Anadolu'da 1900'lerin başlarında İzmir–Bandırma, İzmir–Denizli ve İzmir–Adana demiryolu hatlarının film dağıtımı için kullanıldığını çıkarabiliriz. Bu da bize, sinemanın gelişim sürecinde demiryollarının önemine dair sıra dışı bir kanıt sunuyor. Tüm bunlarla beraber bültende, erken dönem sinema seyircisinin ne tür filmlerden ve hangi yıldızlardan hoşlandığı ile sinemanın önemine ve geleceğine dair kısa ama dikkat çekici değerlendirmeler yer alıyor.

Anadolu'nun erken dönem sinema tarihine ışık tutacağını ve bu bağlamdaki çalışmalara ilham vereceğini düşündüğümüz *Le Cinéma à Smyrne (İzmir'de Sinema)* başlıklı bu bültenin Türkçe çevirisini ilginize sunarız.

İZMİR'DE SİNEMA

Bu şehirde eski bir deyiş vardır: "İşler yolunda gitmediğinde İzmir eğlenir."

Burada gerçekten de haz her zaman oyalanmanın ve günün endişe ve kaygılarından kaçmanın kesin bir yolu olarak görülmüştür.

Aslen bir ticaret şehrinde işlerin kötü gidişatından kaynaklanan musibetler ve acılar, dünyevi eğlencelerin curcunasında boğulmaktadır.

¹ Örneğin, *Motography* (1913, 5 Nisan) ve *The Moving Picture Business* (1913, 31 Mayıs) dergileri.

6e Année. — N° 231 26 Janvier 1918

Ciné-Journal

Organe Hebdomadaire de l'Industrie Cinématographique
Directeur : G. DUREAU

ABONNEMENTS :	Le Numéro : 25 cent.	Rédaction & Administration 80, Rue Bergère, PARIS
FRANCE Un an . . . . . 10 fr.		TELEPHONE 461-57
ÉTRANGER Un an . . . . . 12 fr.		

Parait le Samedi

A propos du Projet Berry sur le Droit des Pauvres

La question du droit des pauvres mérite d'être posée avec précision si l'on veut qu'elle soit résolue à l'avantage des exploitants cinématographiques dont les intérêts sont en jeu. Il serait à souhaiter qu'une prompte réponse lui soit faite car le régime sous lequel nos directeurs sont placés à l'heure actuelle ne saurait se prolonger sans dommages pour eux.

Je n'ai pour l'impôt qu'on habilite du nom philanthropique de droit des pauvres aucune tendresse particulière. Je le trouve suranné, hypocrite et contraire à la conception moderne de l'art pour tous. C'est dire que je voudrais le voir au diable.

Mais mon désir n'est pas celui de tout le monde. Les pouvoirs publics dont le rôle est d'encaisser à tout propos et l'Assistance Publique qui a la force d'un Etat dans l'Etat ne songent guère à se priver de millions que les théâtres et les cinémas leur donnent. L'impôt reste donc lourdement chargé sur nos épaules et l'important est de savoir comment il sera possible de l'alléger puisque nous ne pouvons le supprimer.

L'Assistance publique prélève à Paris le onzième des recettes dans les établis-

sements de spectacles. Lorsque les directeurs en font la demande, ils ne paient pas cette redevance jour par jour mais sur les recettes moyennes d'un mois ou de deux mois. Il arrive ainsi que ce régime dit « à l'abonnement » peut favoriser l'exploitant lorsque la moyenne des recettes sur laquelle l'Assistance s'est basée est inférieure à ses recettes ordinaires. C'est pourquoi l'administration à laquelle préside M. Mesureur limite la durée de ces contrats à quelques mois et se réserve toujours le droit de frapper l'exploitant dans ses recettes quotidiennes.

Un tel impôt est doublement inique : 1° il atteint l'imprésario dans ses recettes *quelles qu'elles soient* et risque de lui demander de l'argent avant même qu'il en ait gagné. 2° il frappe tous les exploitants d'une *taxe égale*, constituant ainsi un privilège à la fortune.

Il convient donc de le remplacer. Mais comment? Là est la question. Le projet de M. Georges Berry remplace la taxe sur les recettes par une *taxe fixe sur les bénéfices*. Le principe en est excellent. Mais ne voit-on pas qu'en demandant 20 0/0 des bénéfices à tous les exploitants, on retombe dans l'erreur du régime

LE CINEMA A SMYRNE

Il y a dans cette ville un vieux dicton connu en ces termes :
« Quand les affaires ne marchent pas, Smyrne s'amuse ».

Ici, en effet, le plaisir a toujours été considéré comme un dérivatif et un moyen assuré de se soustraire aux soucis et préoccupations du jour.

C'est dans le remous agité des divertissements mondains que se noient les mécomptes et les amertumes suscités par la mauvaise tournure des affaires dans une ville essentiellement commerciale.

Faisons aussi la part de l'insouciance provoquée par un certain fatalisme dont tout le monde est imprégné et qui impose, dans les moments de crise, sa note de patience et de résignation.

Mais les plaisirs animés et bruyants d'autrefois, si chers à toutes les classes de la population, semblent s'amoindrir de jour en jour.

Le café-concert se tait ou à peu près; les bals et les soirées dansantes passent de mode; les réunions mondaines deviennent rares; les représentations théâtrales même n'ont de la vogue que lorsqu'elles sont données par des acteurs de renom, interprètes des chefs-d'œuvre de l'art dramatique et musical.

Tout cela pâlit et s'efface devant une attraction nouvelle, impétueuse et captivante : le Cinématographe qui accapare, depuis quelque temps, avec un entrain passionné, l'attention et le goût du public. Ce genre de spectacle régnait en souverain tous les jours avant et après le souper; il est le maître de l'actualité et régnera jusqu'à ce que l'excès de la concurrence et la multiplicité de ces entreprises amènent une lassitude et une déchéance.

L'essor pris par la cinématographie à Smyrne a été aussi rapide qu'important. Il y a à peine sept ans qu'un Italien venant s'installer sur la promenade publique des Quais et y ouvrait le premier cinématographe. Ce qu'étaient les films qui y projetait, inutile de le dire! sans concurrent à Smyrne, il se procurait les bandes qui, après avoir terminé leur roulement mondial, venaient s'échouer dans son cinéma, comme les épaves d'un navire désem-

L'INTERMÉDIAIRE

17, Rue Monsigny, 17, PARIS

vend les

POSTES PROJECTEURS

et le Phonographe Elgéphone-Bloc

" GAUMONT "

Payables en 15 Mois

Sans MAJORATION des PRIX de CATALOGUES

Et avec la GARANTIE des CONSTRUCTEURS •

Ayrıca, her Levanten'in içine işlemiş olan ve kriz anlarında sabır ve teslimiyet notasını dayatan belirli bir kaderciliğin neden olduğu umursamazlığı da hesaba katalım.

Ancak bir zamanlar halkın tüm sınıfları için çok değerli olan canlı ve debdebeli zevkler gün geçtikçe azalıyor gibi görünüyor.

Kafeşantan [*le café-concert*] neredeyse sessiz; baloların ve dansların modası geçmiş; dünyevi buluşmalar nadir hale gelmiş; tiyatro gösterileriyle sadece ünlü oyuncular tarafından sergilendiğinde, dramatik ve müzikal sanatın başyapıtları yorumlandığında popüler.

Tüm bunlar yeni, kaçınılmaz ve büyüleyici bir cazibe karşısında solup gidiyor: Bir süredir halkın dikkatini ve arzusunu tutkulu bir coşkuyla yakalayan sinematograf. Bu gösteri her gün akşam yemeğinden önce ve sonra hüküm sürüyor. *Sinematograf*, gündemin efendisidir; rekabetin aşırılığı ve bu girişimlerin çokluğu bıkkınlık yaratıp gözden düşene kadar da hüküm sürecektir.

İzmir'de sinematografin gelişimi hem hızlı hem de manidar olmuştur. Sadece yedi yıl önce bir İtalyan, Rıhtım'ın halka açık

kordonuna yerleşti ve burada ilk sinematografi işletmeye başladı. Söylemeye gerek yok, İzmir'de rakipsizdi ve dünya çapındaki dolaşımını tamamladıktan sonra alabora olmuş bir geminin enkazı gibi, sinemasında karaya oturan şeritleri [*les bandes*] tedarik etti. Ve bu mutlu adam dilediği kadar para kazandı!

Oyunu nasıl bıraktığını ve İzmir'den neden ayrılmak zorunda kaldığını bilmiyoruz. Gerçek şu ki, feleğin çarkı dönmeye başlamıştı. Nihayetinde bugün İzmir sakinlerinin genel buluşma noktası olan Rıhtım'da beş büyük sinema var. Bunlar sırayla aşağıdaki sinemalardır:

Gay – Pathé – Café de Paris – Théâtre de Smyrne – ve Pallas.

Filmlerin ilk gösterimi bu beş işletmede yapılır; bu işletmelerin hiçbiri komşusu tarafından daha önce gösterilmiş bir filmi programına almaz. Programlarını da haftada en az iki kez değiştirdiklerinden, İzmir için haftalık yeni film ihtiyacı yaklaşık 13.000² metre olarak değerlendirilmelidir; ki bu iyi bir rakamdır.

Sadece büyük salonlarda Gaumont'un şarkılı filmleri [*films chantants*] vardır. Diğer şarkılı filmlerin yanı sıra *La Valse Brune* o kadar popülerdir ki bir saplantı haline gelmiştir. İzmir'in tüm piyanolarında *La Valse Brune*'den başka bir şey çalınıp söylenmiyor.

Bu beş işletmenin toplam koltuk sayısı 4.000'in üzerindedir. Salonlar oldukça şık ve iyi havalandırılıyor; işletme yöneticileri filmlere eşlik eden poster ve lobi kartlarının yanı sıra afişler, gösterim programları ve gazete reklamları için büyük miktarda para harcıyor. Müzik eşliği özellikle arzulanan bir şey; bu eşlik genellikle piyanoyla yapılır ama piyanistin çaldığı parçalar her zaman perdedeki kornuyla ilgili olmaz.

Bu sinemalara ek olarak kentin çeperlerinde ve banliyölerinde çalışan ve filmleri ikinci ayakta gösteren on bir işletme daha vardır; bunların haftalık toplam iş hacmi yaklaşık 36.000³ metrelik filmidir.

İzmir'e bağlı bölgedeki diğer sinemaları da hesaba katmak gerekir:

² Sedat Simavi (1931), saniyede 16 resim gösteren 35 milimetrelik bir filmin dakikasının 18 metre , dolayısıyla bir saatinin 1.094 metre olduğunu aktarmaktadır. Bu hesaba göre 13.000 metre film yaklaşık 12 saatlik bir gösterim süresine denk gelmektedir.

³ Yaklaşık 33 saatlik gösterim süresi.

Midilli (iki), Aydın (iki), Edremit (bir), Sisam (iki), Ayvalık (bir), Manisa (bir), Nazilli (bir), Söke (iki), Mersin (bir), Adana (bir) olmak üzere toplam on dört sinemada haftada gösterilen film 36.000 metreye kadar çıkmaktadır. Bu da İzmir ve ona bağlı bölgeyle beraber, toplam film cirosunun haftada 85.000⁴ metreye ulaştığı anlamına gelmektedir.

Nitekim dünya üzerinde, işletmelerimizin film tedarik zincirinde yer almayan hiçbir marka yoktur; yeni bir yayınevi kurulur kurulmaz, işletme yöneticilerimiz her zamanki tedarikçileri aracılığıyla bu evin üretimini kendileri için rezerve ettirmeye çalışırlar. Bu nedenle, son derece Fransız olan bu sektörün, bu doğu memleketinde ulusal etkiyi olabildiğince yaydığını belirtmekten memnuniyet duyarız. Hâlâ en çok ilgi görenler Fransız markalarıdır ancak bu durum, İzmirlielerin rafine ve incelikli bir tadı olan bazı yabancı ürünleri takdir etmelerini de engellemez.

Yukarıda anılan ilk beş işletme dışındaki kuruluşlara kiralama hizmeti, alfabetik olarak listelediğimiz aşağıdaki üç Fransız şirketi tarafından sağlanmaktadır:

Agence Générale Cinématographique

Établissements Gaumont

Pathé frères

Fiyatlara gelince, filmin yaşına ve sanatsal değerine göre değişiyor; ilk gösterimler için oldukça kazançlı; kiralama şirketleri arasındaki mevcut rekabetten faydalanabilen müşterilerin geri kalanı için aynı şey söylenemez.

Her yerde olduğu gibi, askeri sahneler, savaşlar ve geçit törenleri kadar polisiye dramlar da halkın favorilerindedir.

İyi sanatçılarımız da tanınmıştır: Bir yandan Prens, Max, Deed, Gaumont'un Bébé'si; öte yandan Karl, Bock, Clarens, Grumbach, Grandaise, Mistinguett vb., MM. Navarre, Joffre, Manson, Etievent ve diğerleri, seyirciye dokunur ve onu harekete geçirir.

Kısacası, diğer pek çok sektörde olduğu gibi bu sektörde de ulusal üretimin başarısını görmekten mutluluk duyuyoruz.

⁴ Yaklaşık 77,5 saatlik gösterim süresi.

Bazıları, bu makalenin yazarından daha yetkili kişiler tarafından, uygulamalarının çeşitliliği kadar faydaları da işaret edilmiş olan bu endüstriyi, yani sinemayı, bilimsel ya da tematik filmleri istisna kabul ederek, kimi yapımlarla halkın beğenisini inceltmek ve yükseltmek yerine avamın zevkinin peşine takılmakla suçlamaktadır; kaldı ki bu da uzun vadede işin finansal yönüne fayda sağlayacak onurlu ve değerli bir görevdir.

Sinematografin ilerlemenin ve medeniyetin ciddi bir unsuru haline geldiği su götürmez bir gerçektir. Meskun dünyanın her köşesinde çekilen hareketli görüntüler aracılığıyla seyirciyi halkların gelenek ve görenekleriyle tanıştırır; eğitim konularındaki uygulamaları onu öğretmenler için değerli bir yardımcı haline getirir; bilim adamları onu araştırmalarında ve çalışmalarında kullanır ve son olarak küçük çocuklarımız, bizim için şimdi gerçekleşen ve onlar için, içinde yaşadığımız zamanın siyasi ve sosyal tarihini oluşturacak olan başlıca olayların tam ve gerçek yeniden-üretimini perdede görmenin sevincini yaşayacaklardır.

Yakında torunlarımıza yaptıklarımızın, jestlerimizin ve iç dünyamızla ilgili başlıca olayların bir kaydını bırakabileceğiz ve böylece her aile, atalarının portreleri ve hatıratı kadar ilgi çekici ve özel bir kütüphane oluşturabilecek.

Ama birçok açıdan da onlara gülünç görünüp görünmeyeceğimizi kim bilebilir ki?

(İzmir Fransız Sendikal Odası Aylık Bülteni).

Kaynakça

Le Cinéma à Smyrne (1913, 25 Ocak). *Ciné=Journal – Organe Hebdomadaire de l'Industrie Cinématographique*, 6(231), 41–47.

Pictures Popular in Turkey. (1913, 5 Nisan). *Motography*, 9(7), 251–252.

Simavi, S. (1931). *Sesli, Sessiz ve Renkli Sinema*. Kanaat Kütüphanesi.

Turkey – Growth of Moving Picture Business. (1913, 31 Mayıs). *The Moving Picture Business*, 7(22), 33.